

LIETUVOS ETNOGRAFINIAI REGIONAI: KALENDORINIŲ ŠVENČIŲ SIMBOLIAI

DR. ŽILVYTIS ŠAKNYS

Lietuvos istorijos institutas, Etnologijos skyrius, el. p. shaknys@gmail.com

Etnografinis regionas svarbus konstruojant etninio tapatumo jausmus. Simbolines kitoniškumo ribas gali žymėti ir glaudžiai su tapatumo formavimu susijusios šventės. Straipsnyje, remdamasis asmeninių 1988–2014 metų etnografinių lauko tyrimų metu sukauptais duomenimis, išsikeliu tikslą – atskleisti Lietuvos etnografiniams regionams būdingus ritualinių metų simbolius. Siekdamas šio tikslo išsikeliu uždavinius: atskleisti kiekvienam Lietuvos etnografiniam regionui būdingus, XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje gyvavusius kalendorinių švenčių papročius. Istoriniu geografiniu metodu atlikus tyrimą kaip atskiriems etnografiniams regionams būdingiausi, išskiriami: Žemaitijos Užgavėnių, Suvalkijos tarpušvenčio persirengėlių vaikštynės, Aukštaitijos Sekminių sudėtinio alaus Sambarių paprotys, Dzūkijos Velykų lalavimas ir Mažosios Lietuvos Joninių apeiginiai laužai.

Pasak Ingo Schröderio, regioną reikšminga erdve padarė jame gyvenantys žmonės; regionas kaip savita socialinė aplinka yra matomas per veikimo formas, galios santykius, socialinę klasifikaciją ir kt. (Schröder 2007: 77–90). Etnografinis regionas svarbus konstruojant etninio tapatumo jausmus. Etnografiniam regionui suteikiama savita prasmė, vertė, jo žadinamas dvasinis bei emocinis prisirišimas prie gimtosios žemės leidžia palaikyti glaudesnius ryšius su gimtine. Simbolines kitoniškumo ribas gali žymėti ir glaudžiai su tapatumo formavimu susijusios šventės (van Ginkel 2007: 37). Kyla klausimas, kokia yra šių reiškinių dėmė ir kaip šventė gali žymėti regiono tapatumą?

Straipsnyje, remdamasis asmeninių 1988–2014 metų etnografinių lauko tyrimų metu sukauptais duomenimis, išsikeliu tikslą – atskleisti Lietuvos etnografiniams regionams būdingus ritualinių metų simbolius. Siekdamas šio tikslo išsikeliu uždavinius – atskleisti kiekvienam Lietuvos etnografiniam regionui būdingus, XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje gyvavusius kalendorinių švenčių papročius. Išskirti regionui būdingus simbolius nėra lengva užduotis. Klausinėjant vietinius žmones visuose penkiuose etnografiniuose regionuose galima sulaukti panašių atsakymų. Dažniausias atsakymas būtų toks: „Brangiausia šventė Kalėdos, linksmiausios Užgavėnės ir Joninės“. Kaip išskirti vienam ar kitam regionui specifines šventes? Pasirinktas kitas kelias – remiantis istorinio geografinio metodo privatumais, analizuoti etnografinę medžiagą, atskleidžiant vienam ar kitam regionui būdingus savitumus, atsižvelgiant,

kuriame regione viena ar kita šventė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo išlaikiusi daugiau specifinių tik vienam etnografiniam regionui būdingų bruožų. Straipsnio autorius atsiriboja nuo taikomųjų pačių švenčių gaivinimo tikslų, neatmesdamas ir skatindamas pateikti ir kitus galimus švenčių regioninių bruožų tyrimus.

UŽGAVĖNIŲ PERSIRENGĖLIAI

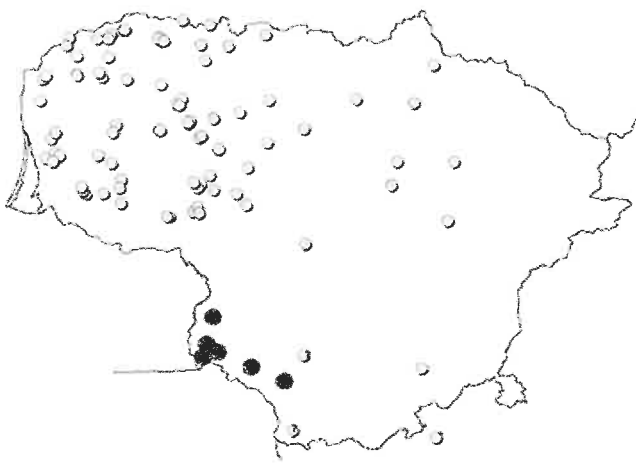
Tam tikros šventės suburdavo jaunus žmones į vaikštynes, kurių metu būdavo aplankomos kaimynų sodybos, ir už išsakytus linkėjimus, suteiktą pramogą jauni vyrai būdavo apdovanojami vaišėmis, kai kada ir pinigais. Viena iš tokių vaikštynių formų – persirengėlių vaikštynės. Išskirtinė ritualinių metų šventė Užgavėnės buvo svarbi visos Lietuvos žemdirbiams, tačiau persirengėlių vaikštynės daugiausia būdingos Žemaitijai. Tarpukariu kompaktiškas šio papročio arealas sutapo su Žemaitijos etnografinio regiono riba, nors seniausius duomenis apie persirengėlių vaikštynes turime iš Mažosios Lietuvos. 1428 metų Heinricho Berinbergerio pamokyme nurodoma, kad Žemutinėje Prūsijoje: per vestuves ir Užgavėnės čia vyksta velnių šokiai, o garbingi žmonės leidžia moterims persirengti vyriškais drabužiais, berniokiškais paltais ir panašiai – kaip Dievo yra uždrausta (Vėlius 1996: 492). Tiesa, daugumoje Užgavėnių papročių specifinių lietuviškų bruožų išvelgti būtų sunku. XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje kaip ir daugelyje kitų Vakarų Europos šalių Lietuvoje per Užgavėnės nukentėdavo netekėjusios merginos: persirengėliai eidavo pirkti senmergių, tikrindavo jų riebumą, versdavo per prijuostę bučiuoti žemę ir kitaip šaipydavosi (Balys 1993: 50–56). Be dažniausių personažų „žydų“, eidavo „ubagai“, „čigonai“, „kareiviai“, „giltinės“, „velniai“, Kanapis, Lašininis ir pan. (Vaičekauskas 2005: 10). Jie taip pat atlikdavo tam personažui būdingus arba bendrus Užgavėnių dvasių atitinkančius vaidmenis (Šaknys 2001: 51). Jaunų persirengėlių elgesys nebūtų įmanomas ne šventiniu laiku. Genovaitės Jacėnaitės teigimu:

Geriau šiandien nesipykti, net jeigu „žydai“ (persirengėliai Ž. Š.) kokį pokštą iškrečia: nuo saito paleidžia galvijus arba išleidžia iš gardo paršelius, sukulia puodynę, į jovalą suverčia pieną arba į klumpes pripila vandens. Verčiau juokais viską nuleisti ir dar niekadėjus pavaišinti. Gali būti dar blogiau. Įširdusieji gali daryti didesnių nuostolių. Kuris įsmukęs į virtuvę įmes į viralą varnos ar žiurkės dvasną arba įmurdys į grietinę mėšliną pantį ar klumpę, į pilną kiaušinių

pintinę įsodins šeimininkę, į šulinį įmes kibirą ir dar su pienu... (Jacėnaitė 1992: 11).

Kai kur Užgavėnės švęstos net dvi dienas. Arūno Vaicekausko teigimu, tarpukariu Platelių apylinkėse Užgavėnių persirengėlių vaikštynės truko dvi dienas – pirmadienį ir antradienį prieš Pelenų dieną. Pirmąją eidavo *ubagaiš*, antrąją – *žydais*. Pirmąją dieną persirengdavo vaikai, moterys, antrąją – eidavo suaugę (Vaicekauskas 1999: 472). Platečiuose, Grūšlaukyje dviejų dienų Užgavėnių persirengimo paprotys fiksuotas ir 2009 m. ekspedicijoje. Žemaitijos etnografiniame regione ir dabar, kiek kitaip negu kituose regionuose, dalyje vietovių persirengę vaikšto vaikinai, o ne merginos ir vaikai (Šaknys 2012: 93). Pagal žemaitišką Užgavėnių scenarijų buvo suformuotos ir Žiemos palydų šventės, dar sovietmečiu paplitusios po visą Lietuvą išplėte Užgavėnių persirengimo paprotį. Šiuo metu Užgavėnių persirengėlių paprotys gyvuoja visoje Lietuvoje ir net ne mažiau kaip 22 užsienio šalių lietuvių bendruomenėse (Airijoje, Baltarusijoje, Belgijoje, Kanadoje, Danijoje, Estijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Latvijoje, Lenkijoje, Liuksemburge, Prancūzijoje, Rusijos Federacijoje, Suomijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Ukrainoje, Vengrijoje ir Vokietijoje) (Šaknys 2015: 84), tačiau gyvąją tradiciją galime pavadinti tik žemaičių Užgavėnių persirengėlių, nes dar ir tarpukariu šis paprotys dominavo būtent šioje Lietuvos dalyje.

1 pav. Užgavėnių ir tarpušvenčio persirengėliai Lietuvoje 1920–1940 m.

1. Užgavėnių persirengėliai ○
2. Tarpušvenčio šyvio šokdintojai ●

ŠYVIO ŠOKDINIMAS

Persirengėliai buvo būdingi ir Suvalkijoje. Tačiau čia tos vaikštynės prasidėdavo nuo Kalėdų antrosios dienos ir kartais tęsdavosi iki Trijų karalių. Pagrindinis persirengėlių grupės personažas buvo iš vieno, kartais iš dviejų vyrų

suformuotas arklys – šyvis. Pagrindinis personažas turėjo iš vietos peršokti suolą ar įsibėgėjus stalą ir tik tokiu atveju persirengėlių grupė buvo įleidžiama į stubą. Tarpukariu šyvio šokdinimas apėmė siaurą arealą. Pastaruoju metu šyvio šokdinimo paprotys fiksuotas tik Gražiškiuose, per laikotarpį nuo Kalėdų iki Trijų karalių persirengėlių aplankoma keliolika kaimų. O persirengėlis vaizduojamas šio miestelio herbe.

Tradiciškai šyvio šokdinimas kaip ir kitos persirengėlių grupės buvo vyriškojo jaunimo apeiginė funkcija (Vyšniauskaitė 2001: 34). 1917 m. gimusios pateikėjos iš Gražiškių teigimu, jos jaunystėje šyvi jau šokdino vyrai ir moterys. Vaikščiodavo maždaug 15 žmonių grupė. Be arklio, eidavo persirengę gandrais, meška, čigonu, čigone, ožiu, daktaru, kareiviais (šeši persirengėliai). Eidavo ir muzikantas. Šyvis turėdavo peršokti suolą, tada persirengėliai gaudavo dovanų. 1939 m. Kauniškių kaime (prie Gražiškių) gimęs respondentas, šiomis dienomis organizuojantis persirengėlių eitynes, teigė persirengėlių grupėje pradėjęs vaikščioti nuo 12 metų (1951 m.). Vaikštynių laikas nepakito. Susitikusios skirtingų kaimų persirengėlių grupės kartais susimušdavo. Be šyvio, grupėje dalyvaavo vedlys (vedantis šyvi), čigonas, *ciganka*, velnias, meška (*zdorovas* vyras), šluočius, keturi kareiviai, jų vadas. Peršokę per suolą persirengėliai gaudavo lašinių, pyrago, degtinės, kartais ir pinigų. Azartiškesnis šeimininkas dar prašydavo pasiimti su meška. Per Tris karalius darydavo pokylį (*šyvio palaidojimas*). Kiek kitaip negu vyresnė respondentė, žinių pateikėjas teigė, kad paprotys nunyko tik apie 1980-uosius. Po 1990-ųjų metų paprotį atgaivino kultūros namų direktorė. Respondentas eina su harmonika. Kasdien vis į kitą kaimą juos nuveža mokyklos autobusas. 2005 metais, be Gražiškių, lankėsi Bartninkuose, Skardupiuose, Trilaukyje, Pajevonyje, Karalkrėslyje, nes kitur šyvio šokdintojų nėra. Kiek kitaip negu anksčiau persirengėliai eina dieną (anksčiau vakare). Elgiasi kultūringiau. Čigonai ir velnias nebevagia (tiesa, velnias kaip ir anksčiau suodina merginas, gandrais numeta joms *lėliukių*), sueina daugiau jaunimo, moterų (anksčiau čigonė buvo viena, dabar kelios). Šyvi *per zaslaną* dabar šokdina retai, tiesa kai kur dar šeimininkai bando pasigrumti su lokiu. Labiausiai, pasak respondento, pakito vaišės. Tiek daug dovanų nebesurenka, ne visi įsileidžia (po 1990-ųjų leido visi). Anksčiau buvusį didžiulį pobūvį per Tris karalius pakeitė vakarienė, kur dalyvauja tik persirengėliai (nebent ir kurio nors žmona) (Šaknys 2009: 74).

SAMBARIAI

Sunkiausia išskirti vieną šventę Aukštaitijoje. Tai didžiausias Lietuvos etnografinis regionas apimantis beveik 40 % Lietuvos teritorijos. 2004 metais Panevėžyje vykusioje konferencijoje „Aukštaičių identiteto paieškos“ priėjau išvados, kad XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje Aukštaitijoje išsiskyrė Sekminių kolektyvinių papročių kompleksas. Tai Aukštaitijos šiaurės vakaruose paplitę

Sambariai, regiono pietryčiuose – Kupolės, Rytų Aukštaitijoje ilgiausiai išlikę Sekminių sambūriai parugėje ir beveik vien Aukštaitijoje žinomas Sekminių kiaušinienes kepimas. Sekminės, kurių nėra net Lietuvos atmintinų dienų sąrašė, galėtų tapti aukštaičius vienijančia švente, o iš šių švenčių išskytiau Sambarius¹ (Šaknys 1996: 89–100).

Sudėtinio alaus vaišės prie alko, esančio netoli upelio, prieš Sekmines (su aukomis, dalyvaujant burtininkui) žinomos iš 1589 metų Žemaitkiemio (dabar Ukmergės r.) šaltinio. Panašius papročius žinome ir iš 1593 bei 1596 metų Žemaičių žemės teismo knygų įrašų (pirmajame šaltinyje paminėtas *sambarių* terminas (*сполное пиво сомборы*), nurodomos papročio paplitimo vietos netoli XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje *sambarių* paplitimo arealo (atitinkamai Vilkijos vlsč. (Kauno r.) ir Rosčiai (netoli Kėdainių), tačiau minimas apie Petrines esantis paprotys. Taigi ir seniausi Sambarių paminėjimai iš Aukštaitijos (Šaknys 1996: 89–100).

Išsamiausia XIX a. pabaigos – XX a. pradžios *sambarių* aprašą yra pateikęs Vincentas Vaitiekūnas. Jo teigimu, gyvavo bendri visas sodžiaus amžiaus ir socialines grupes siejantys Sambariai:

(...) *dalyvaudavo visas sodžius. Tiksliai nutardavo, kiek kiekviena šeimyna galėdavo pasikviesti prašaliečių (ne to kaimo gyventojų). Gėlėmis, vainikais išpuošdavo trobos vidų, kiemą, sodą, pasikviesdavo muzikantus (armonika, smuikas, klarnetas), ir prasidėdavo šventė. Visais atžvilgiais. Visuose kampuose. Seni. Jauni. Sveiki. Kuproti. Visi. Visi. Dienų rūpesčiai – darbas, vargas, pareigos – į šalį atidedami, užmiršami. Net piemenys, ir tie, bandą parginę, vakare sugarmėdavo į vaišes. Tik gyvulius sutvarkyti pavakary moterys valandėlei išsiskirstydavo...* (Vaitiekūnas 1998: 81).

Tai net 3 dienas trukdavęs ir stambiausią Sekminių papročio kompaktiško paplitimo arealą iki tarpukario išlaikęs paprotys. Skiriamasis šventės bruožas – šia proga daromas sudėtinis alus. Tarpukariu jaunimas prieš mėnesį atgabendavo miežių aludariui ar ūkininkui, pas kurį rinkdavosi. Į šventę merginos atsinešdavo maisto: pyrago, kiaušinių, kukulaičių. Paprastai į Sambarį sueidavo vieno kaimo jaunimas, pasikviesdavo muzikantą. Kaip ir kituose Sekminių sambūriuose buvo šokama, einami rateliai, žaidžiama, dainuojama ir vaišinamasi. Savo Sambarius atskirai ruošdavo ir suaugusieji, piemenys, kartais atskirai būdavo samdinių ir ūkininko vaikų Sambariai (Šaknys 2000: 2–7).

¹ XVII a. Mažosios Lietuvos padėti liudijęs Matas Pretorijus pamini Sambarių terminą (*Fest Samborios*). Čia minima, kad devynios pirmo pjovimo įvairių javų saujos dalijamos į tris dalis, susidarydavo 27 saujelės, kurios buvo iškuliamos ir sumaišomos su alui supiltais miežiais ir taip simboliškai išreiškiamas sudėtinio alaus principas. Religinį apeigų pobūdį liudija gėrimas Žemynėlės garbei, gaidžio, vištos, visų amžiaus tarpsnių atstovų, net mažų vaikų dalyvavimas apeiginiame užgėrime. Tačiau akcentuojami rudeniniai Sambariai, rengiami gruodžio pradžioje javus suvežus ar net iškūlus (Lukšaitė 2006).

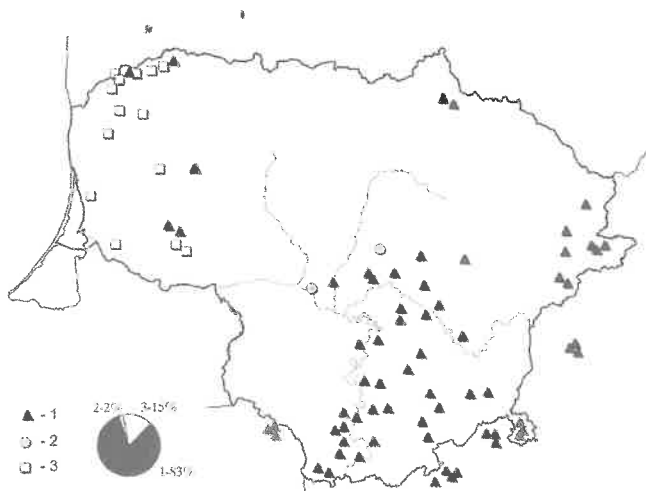
2 pav. Sekminių sambūriai Lietuvoje 1890–1940 m.

- Δ Sambariai
- Parugė
- ★ Kupolia
- Kiaušinienes kepimas

LALAVIMAS

Dzūkija išsiskiria Velykų papročiais. Velykų antrosios dienos išvakarės suburdavo jaunos vyrus į lalautojų gretas. Tradiciškai tai buvo nevedusių vaikų apeiginė funkcija. Ir nors pirmieji paliudijimai apie velykinį lalavimą žinomi iš Mažosios Lietuvos², XX a. pirmąją pusę liudijantys etnografiniai aprašai rodo, kad šis paprotys struktūriškai sudėtingiausias Dzūkijoje. Vaikiniai vakare ir naktį iš pirmosios į antrąją Velykų dieną aplankydavo savo kaimo, kartais ir gretimų kaimų sodybas. Jei būdavo tekamojo amžiaus merginų, tokiu atveju be tradicinių giesmių ir palinkėjimų šeiminiškams dar ir XX a. pirmojoje pusėje buvo giedama speciali giesmė ir vyriausiai netekėjusiai šeimos merginai – lalinka (Gervėčių apylinkėse „zaklētunga“). Už sveikinimus ir linkėjimus vyrai gaudavo margučių, būdavo pavaišinami (Šaknys 2001: 56–57). Ir nors XX a. antrojoje pusėje lalautojų amžius pradėjo sparčiai jaunėti, o aktyviausios vaikštynių dalyvės tampa jau mergaitės, velykinį lalavimą galima laikyti išskirtiniu Dzūkijos etnografinio regiono simboliu (Šaknys 2009: 76). Nes kai kuriose šio regiono vietovėse ši reiškinį galima vadinti gyvąja tradicija, nenuslopinta netgi sovietinės okupacijos metais, tiesa, patyrusia modifikacijų. O velykinį vakarėlį šių dienų Dzūkijos kaimuose jaunimas rengia žymiai dažniau negu kituose etnografiniuose regionuose (Dzūkija 79 %, Suvalkija 67 %, Žemaitija 55 %, Aukštaitija 53 %, Mažoji Lietuva 40 % tirtų vietovių) (Šaknys 2012: 101).

² Seniausias velykinio lalavimo atvejis (kartu ir lalautojų dainoje kartojamas refrenas „Ei lalo“) fiksuotas Mažajoje Lietuvoje. Karlo Kapelerio teigimu, paskutinį kartą jį dainuojant girdėjo per 1854 m. Velykas savo tėvų namuose Alekskiemyje (Stalupėnų aps.) (Milius 1970: 375).

3 pav. Jaunimo Velykų vaikštynės Lietuvoje 1890–1940 m.

1. Lalavimas ir velykavimas
2. Ėjimas prausti vandeniui
3. Ėjimas plakti verba

JONINIŲ LAUŽAI

1890 m. anglų antropologas Jamesas George Frazeris rašė: „Daugelyje Prūsijos ir Lietuvos vietų vasaros saulėgrąžos išvakarėse gyventojai kuria didžiulius laužus. Visos kalvos, kiek tik akys aprėpia, žėri ugnimis...“ (Фрæзер 1986: 585). Joninių laužus, kaip vieną iš Mažosios Lietuvos kultūrinių savitumų, išskiria ir vokiečiai (Erich, Beitel 1996: 402–404). XX a. pradžioje Joninių laužai buvo paplitę Mažojoje ir Šiaurės Lietuvoje. Tarpukariu, kai Joninės metinėmis šventėmis paskelbė Jaunosios Lietuvos ir Šaulių sąjungos, Joninių laužai, kaip matome 4 žemėlapyje, pradėti kurti ir kitur, tačiau Šiaurės ir Vakarų Lietuvoje laužus kūrė santykinai didesnėje tirtų teritorijų dalyje. Tačiau šis simbolis, be jokių abejonių, reprezentuoja Mažosios Lietuvos regioną. Mažojoje Lietuvoje Joninių pramogos buvo ypač sureikšmintos. Didelę reikšmę turėjo Martyno Jankaus ir kitų Mažosios Lietuvos šviesuolių iniciatyva nuo 1884 m. rengiamos Rambyno Joninės. 1884 m. Joninių išvakarėse ant Rambyno kalno buvo sukurta didingas Joninių laužas, suorganizuota prasminga programa, kurioje buvo ne tik vaidila su vaidilutėmis, bet ir buvo sakomos prakalbos, skatinančiomis išverti savo tautinėse aspiracijose, nepalūžti dvasia ir išlikti lietuviams (Alšėnas 1967: 112). Šios šventės šventimui ir kitiems lietuviškiems renginiams 1896 m. lietuvininkai nupirko net dalį Rambyno kalno, Pirmasis pasaulinis karas sutrukdė išpirkti jį visą.

Pasak Elzės Jankutės, Lietuvos Nepriklausomybės laikais, o ypač Klaipėdos kraštui susijungus su Didžiąja Lietuva, bent dešimteriopai išaugo ir Rambyno Joninių lankytojų skaičius. Jis kai kuriais metais siekdavo net dešimt tūkstančių (Jankutė 2003: 11). Tokiu būdu Lietuvoje siekta

per Joninių įvaizdį akcentuoti garbingą Lietuvos praeitį, ją iškelti prieš šių regionų gyventojų konfesinius skirtumus, įsitvirtinti atgautame Klaipėdos krašte (Šaknys, 2001: 76–78).

4 pav. Joninių laužai Lietuvoje 1920–1940 m.

IŠVADOS

Atsižvelgiant kuriame regione viena ar kita šventė XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje buvo išlaikiusi daugiau specifinių tik vienam etnografiniam regionui būdingų bruožų ir išskiriant etnografinių regionų kalendorinių švenčių simbolius, kaip galinčius formuoti etnoregioninio tapatumo jausmus, siūlyčiau sureikšminti Žemaitijos Užgavėnių, Suvalkijos tarpušvenčio persirengėlių vaikštynės, Aukštaitijos Sekminių sudėtinio alaus Sambarius, Dzūkijos Velykų lalavimą ir Mažosios Lietuvos svarbiausias metų šventes. Manau, kad šie etnografinių regionų kalendorinių švenčių simboliai galėtų būti puoselėjami šventiniuose renginiuose, regionams skirtus šventinius papročius galima būtų įamžinti pašto ženkluose, atvirukuose ir šiai progai skirtuose suvenyruose. Tačiau straipsnio autorius neatmeta ir skatina atlikti ir kitus galimus švenčių regioninių bruožų tyrimus.

Literatūra

1. Alšėnas Pranas. 1963. Martynas Jankus. Mažosios Lietuvos patriarchas. Gyvenimas, darbai ir likimo lemties vingiai. Toronto: Viltis.
2. Balys Jonas. 1993. Lietuvių kalendorinės šventės. Vilnius: Mintis.
3. Erich A. Oswald, Beitel Richard. 1996. Wörterbuch der Deutschen Volkskunde. Stuttgart: Kröner.
4. Jacėnaitė Genovaitė. 1992. Užgavėnės Užventyje. Liaudies kultūra 1: 11.
5. Jankutė Elzė. 2003. Joninės Rambynio kalne, Vilius Pėteraitis (sud.), Mažosios Lietuvos garbinga praeitis, liūdna dabartis ir neaiški ateitis. 2:2: 11–12. Vilnius: Mažosios Lietuvos fondas. Romuna.
6. Lukšaitė Ingė (sud.). 2006. Pretorijus Matas. Prūsijos įdomybės arba Prūsijos regykla, t. 3. Vilnius: LII leidykla.
7. Milius Vacys (sud.). 1970. Lietuvininkai. Apie vakarų Lietuvą ir jos gyventojus devynioliktame amžiuje. Vilnius: Vaga.
8. Šaknys Žilvytis Bernardas. 2001. Kalendoriniai ir darbo papročiai Lietuvoje XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Jaunimo vakarėliai. Vilnius: Diemedis.
9. Šaknys Žilvytis. 2000. Sambariai. Žiemgala. 1: 2–7.
10. Šaknys Žilvytis. 2006. Aukštaičių kalendoriniai papročiai. Aukštaičių tapatumo paieškos. Straipsnių rinkinys. Kaunas: Žiemgalos leidykla, 89–100.
11. Šaknys Žilvytis. 2007. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai 65–116, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. Lietuvos kultūra. Aukštaitijos papročiai. Vilnius: LII leidykla.
12. Šaknys Žilvytis. 2009. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai 65–116, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. Lietuvos kultūra. Dzūkijos ir Suvalkijos papročiai. Vilnius: LII leidykla.
13. Šaknys Žilvytis. 2012. Jaunimo iniciaciniai ir kalendoriniai papročiai 63–110, Paukštytė-Šaknienė Rasa, Savoniakaitė Vida, Šaknys Žilvytis, Šidiškienė Irma. Lietuvos kultūra. Mažosios Lietuvos ir Žemaitijos papročiai. Vilnius: LII leidykla.
14. Šaknys Žilvytis. 2015. Užgavėnės: a Rural and Urban, Religious, Socialist, and Lithuanian Festival of Shrovetide, Folklore 60: 83–107.
15. Schröder Ingo. 2007. Debates on Space, Community, and Locality in Anthropology, and their Usefulness for the Study of Region. Lietuvos etnologija. Socialinės antropologijos ir etnologijos studijos 7 (16): 77–90.
16. Vaicekuskas Arūnas. 1999. Užgavėnių papročiai. Platelai. Vilnius: Versmė, 472–490.
17. Vaicekuskas Arūnas. 2005. Lietuvių žiemos šventės. Bendruomenės kalendorinio ciklo apeigos XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje Kaunas: VDU leidykla.
18. Vaitiekūnas Vincentas. 1998. Rinktiniai kraštotyros darbai. Šiauliai: Šiaulių „Aušros“ muziejus.
19. Van Ginkel Rob. 2007. Celebrating Localism: The Festive Articulation of Texel's Identity, Margry P. J., Roodenburg H. (eds.). Reframing Dutch Culture. Between Otherness and Authenticity: 37–57. Aldershot: Ashgate.
20. Vėlius Norbertas (sud.) 1996. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
21. Vyšniauskaitė Angelė. 1993. Mūsų metai ir šventės. Kaunas: Šviesa.
22. Vyšniauskaitė Angelė. 2001. Apie švyio šokdinimo paprotį Suvalkijoje. Liaudies kultūra 6: 33–34.
23. Фрэзер Джеймс Джордж. 1986. Золотая ветвь. Исследование магии и религии. Москва: Политиздат

SANTRAUKA

Pasak Ingo Schröderio, regioną reikšminga erdve padarė jame gyvenantys žmonės; regionas kaip savita socialinė aplinka yra matomas per veikimo formas, galios santykius, socialinę klasifikaciją ir kt. Etnografinis regionas svarbus konstruojant etninio tapatumo jausmus. Etnografiniam regionui suteikiama savita prasmė, vertė, jo žadinamas dvasinis bei emocinis prisirišimas prie gimtosios žemės leidžia palaikyti glaudesnius ryšius su gimtine. Simbolines kitoniškumo ribas gali žymėti ir glaudžiai su tapatumo formavimu susijusios šventės. Kyla klausimas, kokia yra šių reiškinų dermė ir kaip šventė gali žymėti regiono tapatumą?

Straipsnyje, remdamasis asmeninių 1988–2014 metų etnografinių lauko tyrimų metu sukaupiais duomenimis, išsikeliu tikslą atskleisti Lietuvos etnografiniams regionams būdingus ritualinių metų simbolius. Siekdamas šio tikslo išsikeliu uždavinius atskleisti kiekvienam Lietuvos etnografiniam regionui būdingus, XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje gyvavusius kalendorinių švenčių papročius. Išskirti regionui būdingus simbolius nėra lengva užduotis. Klausinėjant vietinius žmones visuose penkiuose etnografiniuose regionuose galima sulaukti panašių atsakymų. Dažniausias atsakymas būtų toks: „Brangiausia šventė Kalėdos, linksmiausia Užgavėnės ir Joninės“. Kaip išskirti vienam ar kitam regionui specifines šventes? Pasirinktas kitas kelias – remiantis istorinio geografinio metodo prielaidomis, analizuoti etnografinę medžiagą atskleidžiant vienam ar kitam regionui būdingus savitumus.

Tam tikros šventės suburdavo jaunus žmones į vaikštynes, kurių metu būdavo aplankomos kaimynų sodybos, ir užsakytus linkėjimus, suteiktą pramogą jauni vyrai būdavo apdovanojami vaišėmis, kai kada ir pinigais. Viena iš tokių vaikštynių formų – persirengėlių vaikštynės. Išskirtinė ritualinių metų šventė Užgavėnės buvo svarbi visos Lietuvos žemdirbiams, tačiau persirengėlių vaikštynės daugiausia būdingos Žemaitijai. Be dažniausių personažų „žydu“, eidavo „ubagai“, „čigonai“, „kareiviai“, „giltinės“, „velniai“ ir kiti persirengėlių personažai. Jie atlikdavo tam personažui būdingus arba bendrus Užgavėnių dvasių atitinkančius vaidmenis. Tarpukariu kompaktiškas šio papročio arealas sutapo su Žemaitijos etnografinio regiono riba, o ir šiuo metu, nors Užgavėnių persirengimo papročiai paplito Lietuvoje ir netgi lietuvių emigrantų bendruomenėse (Airijoje, Baltarusijoje, Belgijoje, Kanadoje, Danijoje, Estijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Latvijoje, Lenkijoje, Liuksemburge, Prancūzijoje, Rusijos Federacijoje, Suomijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Ukrainoje, Vengrijoje ir Vokietijoje), Žemaitijoje išlaiko daugiausia tradicinių Užgavėnių persirengimo bruožų.

Persirengėliai buvo būdingi ir Suvalkijoje. Tačiau čia jaunų vaikštynių vaikštynės prasidedavo nuo Kalėdų antrosios dienos ir kartais tęsdavosi iki Trijų karalių. Pagrindinis persirengėlių grupės personažas buvo iš vieno, kartais iš dviejų vyrų suformuotas arklys – švyis. Pagrindinis personažas turėjo iš vietos peršokti suolą ar įsibėgėjęs stalą ir tik tokiu atveju persirengėlių grupė buvo įleidžiama į stubą. Tarpukariu švyio šokdinimas apėmė siaurą arealą. Pastaruoju metu švyio šokdinimo

paprotys fiksuotas tik Gražiškiuose, per laikotarpį nuo Kalėdų iki Trijų karalių persirengėlių aplankoma keičiolika kaimų. O persirengėlis vaizduojamas šio miestelio herbe.

Sunkiausia išskirti vieną šventę Aukštaitijoje. Tai didžiausias Lietuvos etnografinis regionas, apimantis beveik 40 % Lietuvos teritorijos. Remiantis XVI a. aprašymais ir XIX a. pabaigos – XX a. pirmosios pusės etnografiniais duomenimis galima išskirti tik Aukštaitijos etnografiniame regione išlikusius Sekminių Sambarius.

Tai net 3 dienas trukdavęs ir stambiausių Sekminių papročio kompaktiško paplitimo arealą iki tarpukario išlaikęs paprotys. Tarpukariu kiekvienas jaunuolis prieš mėnesį atgabendavo savo dalį miežių aludariui ar ūkininkui, pas kurį rinkdavosi, kad šventei padarytų alų. Paprastai į Sambarį sueidavo vieno kaimo jaunimas, pasikviesdavo muzikantą. Kaip ir kituose Sekminių sambūriuose, buvo šokama, einami rateliai, žaidžiama, dainuojama ir vaišinamasi. Savo Sambarius atskirai ruošdavo ir suaugusieji, piemenys, kartais atkirai būdavo samdinių ir ūkininko vaikų sudėtinio alaus vaišių.

Dzūkija išsiskiria Velykų papročiais. Velykų antrosios dienos išvakarės suburdavo jaunus vyrus į lalautojų gretas. Tradiciškai tai buvo nevedusių vaikinių apeiginė funkcija. Vaikiniai vakare ir naktį iš pirmosios į antrąją Velykų dieną aplankydavo savo kaimo, kartais ir gretimų kaimų sodybas. Jei būdavo tekamojo amžiaus merginų, tokiu atveju, be tradicinių giesmių ir palinkėjimų šeiminiškams, dar ir XX a. pirmojoje pusėje buvo giedama speciali giesmė ir vyriausiai netekėjusiai šeimai

merginai – lalinka. Už sveikinimus ir linkėjimus vyrai gaudavo margučių, būdavo pavaišinami. Nors šis paprotys fiksuotas ir kitur, Dzūkijoje jis mažiausiai pakito.

1890 m. anglų antropologas Jamesas George Frazeris išskyrė Mažosios Lietuvos ir Prūsijos Joninių laužus. Nors XX a. pradžioje Joninių laužai buvo paplitę ir kitur Lietuvoje, šis simbolis be jokių abejonių, reprezentuoja Mažosios Lietuvos regioną, kur jis buvo susijęs su lietuvių tautiniu atgimimu. Šios šventės šventimui ir kitiems lietuviškiems renginiams 1896 m. lietuvininkai nupirko net dalį Rambyno kalno. Pirmasis pasaulinis karas sutrukdė išpirkti jį visą. Tarpukariu dalį Mažosios Lietuvos prijungus prie Lietuvos Rambyno Joninės neprarado savo reikšmės. Siekta per Joninių įvaizdį akcentuoti garbingą Lietuvos praeitį, ją išskirti prieš šių regionų gyventojų konfesinius skirtumus, įsivertinti atgautame Klaipėdos krašte.

Taigi išskiriant etnografinių regionų kalendorinių švenčių simbolius, siūlyčiau kaip etnoregioninius simbolius sureikšminti Žemaitijos Užgavėnių, Suvalkijos Kalėdų persirengėlių vaikštynes, Aukštaitijos Sekminių sudėtinio alaus Sambarius, Dzūkijos Velykų lalavimą ir Mažosios Lietuvos Joninių apeiginius laužus. Šie simboliai apima penkis svarbiausias metų šventes. Manau, kad šie etnografinių regionų kalendorinių švenčių simboliai galėtų būti puoselėjami šventiniuose renginiuose, regionams skirtus šventinius papročius galima būtų įamžinti pašto ženkluose, atvirukuose ir šiai progai skirtuose suvenyruose.

ETHNOGRAPHIC REGIONS OF LITHUANIA: SYMBOLS OF CALENDAR HOLIDAYS

According to Ingo Schröder, people living in the region made it a significant place. The region as a unique social environment is visible through the operational forms, power relations, social classification and etc. An ethnographic region is very important for the development of feelings, related to ethnic identity. An ethnographic region has a specific meaning and value that raise a spiritual and emotional attachment to the native land, as well as allows maintaining closer ties with the homeland. The symbolic boundaries of versatility can also be marked by holidays, which are closely related to the formation of identity. The question is what is the coherence of these events and how can the holiday mark a regional identity?

In the article, based on my personal data of 1988–2014, obtained during the ethnographic studies of the field, my objective is to reveal the symbols of the ritual year that are typical to the ethnographic regions of Lithuania. In order to achieve the objective, I had to reveal the customs of calendar holidays that existed between the end of the 19th century and the first part of the 20th century, which were specific to every ethnographic region of Lithuania. It's not easy to distinguish the region's typical symbols. During

the interview of the local people in all five ethnographic regions, I received similar answers. The most frequent answer was: "The most favourite holiday is Christmas; meanwhile, the funniest holidays are Shrove (Lith. Užgavėnės) and St. John's Day". How to distinguish the specific holidays that are typical to one or another region? My chosen method was to analyse ethnographic material on the basis of advantages of historical and geographical approach, revealing peculiarities that were typical to one or another region.

The certain holidays gathered young people together to outdoor fêtes (Lithuanian "vaikštynės"), during which young men visited their neighbours' houses, wished them well and were treated by food and, in some cases, money for the provided entertainment. One form of such outdoor fêtes was visits by people wearing traditional masks and costumes. An exclusive festival of the ritual year – Shrove – was important for all farmers in Lithuania; however, festivals when people wore traditional masks and costumes were most typical to Samogitia. In addition to the most frequent characters "Jews", there were also "beggars", "gypsies", "soldiers", "reapers", "devils" and other personifications. They performed such roles that corresponded to a certain character or general roles, corresponding to the spirit of Shrove. During the interwar period, a compact area of this custom coincided with the border of Samogitia ethnograph-

Užgavėnės. Nuotr. K. Kagi

ic region. Nowadays, although the customs of Shrove, during which people wear traditional masks and costumes, spread in Lithuania and even in the communities of Lithuanian emigrants (Ireland, Belarus, Belgium, Canada, Denmark, Estonia, Greece, Spain, the United Kingdom, the United States, Latvia, Poland, Luxembourg, France, the Russian Federation, Finland, Sweden, Switzerland, Ukraine, Hungary and Germany), Samogitia has the most traditional features personifying Shrove.

People wearing masks and costumes were also typical to Suvalkija. However, here young boys started visiting people from the second day of Christmas and continued it until the Twelfth Night. The main character, which a group of people, wearing costumes, created was a grey horse (Lithuanian "šyvis"), formed from one or, sometimes, two men. For the group of people, wearing costumes, to enter a living house, the horse had to jump over the bench from the place it was standing or to run and jump over the table. During the interwar period, jumping of a grey horse covered a narrow area. Currently, jumping of a grey horse custom was noticed only in Gražiškiai, where people wearing masks and costumes visited several villages from Christmas to the Twelfth Night. Moreover, a person wearing costume is also depicted in the coat of arms of this town.

The most difficult task is to distinguish one festival held in Aukštaitija (Highlands). It is the largest ethnographic region of Lithuania, covering almost 40 percent of Lithuania's territory. According to the descriptions of the 16th century and ethnographic data, collected between the end of the 19th century and the first part of the 20th century, I can distinguish the haymaking feasts, which were held during the Pentecost (Lithuanian "Sekminių Sambariai") and which remained only in Aukštaitija (Highlands) ethnographic region.

This Pentecost custom lasted up to 3 days and had the widest area of compact distribution until the interwar period. During the interwar period, every young person, one month before the feast, delivered its part of the barley to the selected brewer or farmer, who brewed a beer for a feast. Usually, haymaking feast (Lithuanian "Sambaris") consisted of young people from one village, who also invited a musician. Just like in other haymaking feasts, held during the Pentecost, here people danced, formed the dancing circles, played games, sang the songs and ate a meal. Adults and herder's organised their own haymaking feasts. Sometimes, there were even the separate tables of beer feast for hired men and farmer's children.

Dzūkija is distinguished by an Easter customs. The eve before the second day of Easter gathered young men to

Joninės (Rasos)

the groups of people, who went from house to house carolling and asking for Easter eggs (Lithuanian "lalautojai"). Traditionally, it was a ritual function of the single men. In the evening and during the night between the first and second day of Easter, the young men visited people, living in their local village and, sometimes, the neighbouring villages. During the first part of the 20th century, if there were girls of marriageable age, then in addition to traditional songs and wishes to the hosts, guests sang a special song (Lithuanian "lalinka") to the eldest single girl in the family. In return, the men were treated by Easter eggs and other Easter dishes for their greetings and great wishes. Although, this custom was also noticed in other places, it was least changed in Dzūkija.

In 1890, English anthropologist James George Frazer distinguished bonfires of St. John's Day in Mažoji Lietuva (Lithuania Minor) and Prussia. Although in the beginning of the 20th century the bonfires of St. John's Day were also prevalent in other places of Lithuania; however, there is no doubt that this symbol represents the region of Mažoji Lietuva (Lithuania Minor), where it was related to Lithuanian National Revival. In order to celebrate this festival and other Lithuanian events, Prussian Lithuanians (Lithuanian "lietuvininkai") even bought a part of Rambynas hill in 1896, since the First World War prevented them to

buy the entire hill. During the interwar period, a part of Mažoji Lietuva (Lithuania Minor) was connected to Lithuanian Rambynas; therefore, St. John's Day has not lost its significance. Using the image of St. John's Day, people sought to emphasise the glorious past of Lithuania, to raise it against the confessional differences of residents, living in these regions, as well as to establish in the recaptured Klaipėda region.

Thus, distinguishing symbols of calendar holidays in the ethnographic regions, I suggest to give prominence to the following festivals as the ethnographic symbols: Shrove held in Samogitia, Christmas feast held in Suvalkija, during which people visit other people wearing costumes, beer tasting feasts held during the Pentecost in Aukštaitija (Highlands), Easter carolling held in Dzūkija and ceremonial bonfires burned during the St. John's Day in Mažoji Lietuva (Lithuania Minor). These symbols encompass the most important five holidays. I believe that the aforementioned symbols of calendar holidays in the ethnographic regions could be cherished in the festive events; meanwhile, the regional festive customs could be commemorated on postage stamps,